

Red. Otto Pipatti & Petteri Pietikäinen

Moral, evolution och samhälle

Edvard Westermarck och hans närmaste krets

Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors
Appell Förlag, Stockholm
2021

Denna bok är nummer 856 i serien Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland och utges gemensamt av Svenska litteratursällskapet i Finland och Appell Förlag.

Boken utges med stöd av Christian och Constance Westermarcks fond inom Svenska litteratursällskapet i Finland.

© Författarna och Svenska litteratursällskapet i Finland 2021

Detta verk är licensierat under [Creative Commons Erkännande-Ickekommersiell-
IngaBearbetningar 4.0 Internationell \(CC BY-NC-ND 4.0\)](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

Omslag och grafisk formgivning: Maria Appelberg/Station Mir

Omslagsbild: Magnus Enckells porträtt av Edvard Westermarck (1913). Olja, 70 x 75 cm.
Nylands nation vid Helsingfors universitet, foto Fredrik Forssell.

Översättning från finska av Mattias Lehtinen, utom kapitel 1 och 6.

Typsnitt: ITC Century Std, Trade Gothic Std

ISBN 978-951-583-526-0 (tryckt utgåva, Finland) sfs.fi

ISBN 978-91-985486-8-6 (tryckt utgåva, Sverige) appellforlag.se

ISBN 978-951-583-542-0 (epub), <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-583-542-0>

ISBN 978-951-583-543-7 (pdf), <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-583-543-7>

ISSN 0039-6842 (Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland)

Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland

ISSN 0039-6842 (tryckt)

ISSN 2490-1547 (digital)

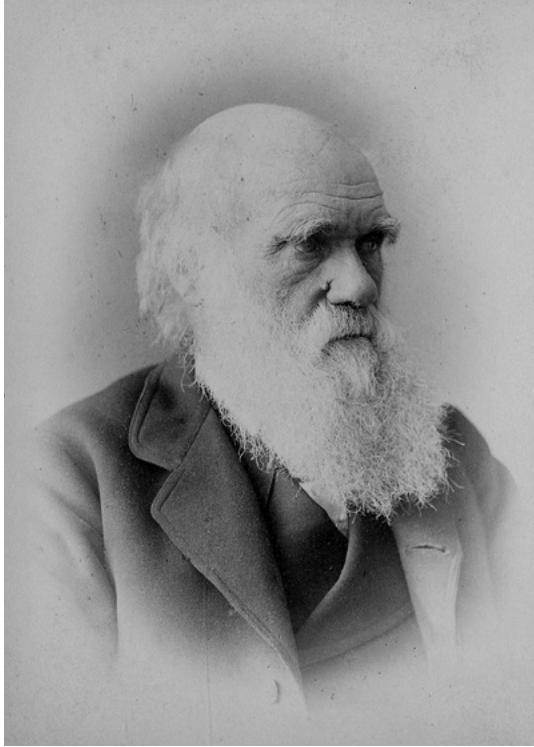
UDK 94, 316

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

2 Den Westermarckska evolutionismen

Sociologins historia har efter andra världskriget till en stor del skrivits utgående från tänkare som var verksamma i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet, som kanoniserats till klassiker och som behandlade uppkomsten av moderna västerländska samhällen, deras strukturer och fenomen som är typiska för dem. I verkligheten är sociologins historia ändå mycket mer komplicerad än så. I den franska tidningen *L'Année sociologique* publicerades mellan 1898 och 1913 närmare 2 400 recensioner av sociologiska eller för sociologin relevanta undersökningar. Av de recenserade verken behandlade mindre än en tredjedel västerländska samhällen eller deras närhistoria och en ännu mindre del fokuserade på fenomen som var typiska för det industriella samhället.¹ I forskningen om sociologins historia i Finland har den Westermarckska forskningstraditionen granskats i samma anda, det vill säga nästan enbart utgående från den utveckling som skett inom vetenskapen efter andra världskriget. I *The History of Social Sciences in Finland 1828–1918* skriver Erik Allardt om den moderna samhällsvetenskapens ”föregångare” och letar efter olika slag av tänkare och idéer som banat väg för en förmodat mer utvecklad och mogen form av ”modern samhällsvetenskap”.² *Suomalaisen sosiologian historia* (Den finländska sociologins historia) bygger på en liknande premiss, som betonar nutiden. Enligt verkets redaktörer ”var den sociologi som undervisades i Finland till

Charles Darwin. Hans evolutionsteori låg till grund för den Westermarckska kretsens forskning.

FOTO ELLIOTT AND FRY PHOTOGRAPHERS.

slutet av andra världskriget det som i dag kallas socialantropologi eller etnologi. Edvard Westermarck, Rafael Karsten och Gunnar Landtman representerade antropologin.”³ Med sådana infallsvinklar förlorar man möjligheten att identifiera och förstå ett annorlunda sociologiskt tänkande, ett tänkande som för senare tider ter sig främmande.

I detta kapitel strävar vi efter att analysera grundragen i Westermarcks och hans elevs evolutionism samt deras uppfattningar om sociologin som forskning om ursprungen. Vi fäster särskild uppmärksamhet vid hur de i sin forskning stöder sig på antaganden om en allmän mänsklighet eller människonatur härledd ur den biologiska evolutionsteorin. Så här är det möjligt att belysa Westermarcks och hans närkrets centrala teoretiska och metodologiska utgångspunkter och fördjupa den rådande uppfattningen om den forskningstradition som dominerade den finska sociologin och antropologin under dessa discipliners första tid, som inföll mellan 1890-talet och andra världskriget. Även om Westermarcks elever inte har betraktats som viktiga

eller nyskapande forskare inom den finska sociologins historia spelade de ändå en central roll inom bildningskulturen i Finland under flera årtionden. Flera av dem publicerade sina främsta verk i England för en internationell publik.

I ljuset av det naturliga urvalet

När vi talar om evolutionismen i början av 1900-talet är det bra att i Westermarcksk anda känna till dess "ursprung". På 1800-talet skrev många tänkare om evolutionen, men grunden för den moderna evolutionära forskningen lades av Charles Darwins verk *Om arternas ursprung* (*On the Origin of Species*), som utkom 1859. Som upphovsmannen själv skriver i verkets sista kapitel var arbetet "ett enda långt argument" (*one long argument*) – ett argument för arternas härkomst, anpassning och förändring genom det naturliga urvalet. Darwin fortsatte att utveckla sin evolutionsteori i senare verk, av vilka *The Descent om Man* publicerat 1871 (på svenska *Människans härledning* 1872), var det viktigaste för Westermarck och hans elever.⁴

Innehållet i den Darwinska evolutionsteorin kan sammanfattas i några av dess centrala drag. För det första var Darwin den första naturforskaren vars evolutionsteori inte gav utrymme för naturteologernas intelligenta design eller för den ändamålsinriktade teologism som lamarckisterna och andra stod för.⁵ Darwins teori om evolutionen förutsätter *inte* något ändamål eller någon riktning, endast förändring. För det andra är inte människan evolutionens slutpunkt i Darwins teori, endast en djurart bland andra. Till skillnad från nästan alla andra evolutionsforskare – inklusive Alfred Russel Wallace, den andra upptäckaren av teorin om det naturliga urvalet, och Herbert Spencer – ansåg Darwin att också människans psykologiska egenskaper och förmågor var föremål för det naturliga urvalet: människosinnet är konstruerat av "evolutionens blinda urmakare" på samma sätt som andra djurs medvetande.⁶ För det tredje samlade Darwin ett väldigt stort bevismaterial till stöd för sin teori. För det fjärde saknade alla andra evolutionsteorier, förutom Darwins och Wallaces, tanken om det naturliga urvalet, den primära mekanismen i evolutionsprocessen.

Om arternas uppkomst hade en omedelbar inverkan på den brittiska och, kort därefter, på hela den internationella evolutionsforskningen och biologin. Verket påverkade också andra vetenskaper, inklusive de nya humanvetenskaperna som psykologin, antropologin och sociologin. På grund av det bevismaterial som Darwin presenterade började det vetenskapliga samfundet övertygas om evolutionen, men det accepterade inte tanken om det naturliga urvalet lika lätt. Uppenbarligen var det svårt för samtiden att godkänna denna tanke, eftersom man hade vant sig vid en evolutionsuppfattning som betonade planmässighet och gav människan en särställning. Fenomen i den levande naturen är också så pass komplicerade att många uppfattade det naturliga urvalet som en alltför förenklad och föga övertygande förklaring för dem. Den darwinistiska evolutionismen blev redan tidigt en utgångspunkt för Westermarcks tänkande. Såsom antropologen Adam Kuper har noterat, var Westermarck antagligen den första samhällsvetaren som systematiskt tillämpade darwinistisk evolutionsteori i sin forskning.⁷

I slutet av 1800-talet och början av 1900-talet dominerades antropologin och sociologin av olika evolutionistiska teorier med rötter i den brittiska och franska upplysningsfilosofins läror om olika historiska utvecklingsstadier inom människans historia. Så kallade klassiska evolutionister som Lewis Henry Morgan, Herbert Spencer, Edward Tylor och James Frazer förenades av intresset för ”ursprungen” – de antagna tidiga stadierna – till samhällslivet och dess fenomen samt av intresset för de ”primitiva” samhällenas utveckling till högkulturella civilisationer, en process som ansågs följa en enspårig eller unilineär kedja av utvecklingsstadier.⁸ Tanken om ursprunget var ett centralt verktyg för samhällsvetenskaperna. Med hjälp av den ansåg man det vara möjligt att förstå vad samhällseliga fenomen i grund och botten handlade om. Ett typiskt forskningsobjekt kunde vara ett samhälle som antogs reflektera mänsklighetens tidiga stadier eller något fenomen – till exempel lagstiftningens, moralens, äktenskapens eller religionens – ursprung och utveckling.⁹

Den samhällsvetenskapliga forskningen och undervisningen i Finland kring sekelskiftet 1900 drogs mot den klassiska evolutionismen. Den tidiga evolutionismen låg de finländska forskarna nära också

på ett personligt plan, särskilt genom Westermarcks omfattande nätverk. Westermarck korresponderade med bland andra Frazer och Tylor; den sistnämnde hjälpte Westermarck att få sin äktenskapsforskning publicerad i England och skrev en mycket positiv recension av den.¹⁰ Westermarcks komparativa forskningssätt och hans intresse för äktenskapets och moralens ursprung och utveckling visar att han omfattade den klassiska evolutionismens utgångspunkter och frågeställningar. Westermarck anammade också den kulturevolutionistiska antropologins distinktion mellan de olika stadierna "vildhet" (*savagery*), "barbari" och "civilisation".¹¹ De historiska och komparativa delarna av Westermarcks främsta verk om äktenskap och moral är uppbyggda kring dessa utvecklingsstadier, med vilka han främst avser näringsekonomiska förhållanden. Trots dessa beröringspunkter utvecklade Westermarck den evolutionistiska teorin i en ny riktning. Sociologen Stephen Sanderson skiljer mellan Westermarck och de tidiga evolutionsantropologerna genom att hänföra honom till den klassiska evolutionismens andra skede.¹²

Det första draget som utmärker Westermarcks evolutionism och samtidigt särskiljer honom från den klassiska evolutionismen är hans uppfattning om ursprunget (*origin*). Enligt den "moderna sociologin", som föddes efter andra världskriget, syftade Westermarck med ursprung på företeelser i mänsklighetens dunkla förstadier, som han strävade efter att rekonstruera med hjälp av kunskap om senare och sin samtids "ursprungsfolk". Den lärdomshistoriska forskningen har tolkat detta på ett annat sätt. Enligt den svenske sociologen Göran Therborn ansåg Westermarck att "ursprunget" är nyckeln till "essensen i det mänskliga" (*essentials of humanity*) och dessa erbjuder således ett forskningsområde som är teoretiskt intressantare än det moderna samhället.¹³ Som Juhani Ihanus betonar var det "ursprung" som Westermarck och hans elever sökte efter inte detsamma som de tidigare evolutionisterna hade menat med "ursprung". Westermarck och hans elever behandlade inte ursprunget som ursprung i betydelsen kronologiskt tidigast, eftersom "ursprunget inte har börjat vid någon given tid eller plats och ändå alltid redan existerar, liksom en alltid närvarande 'orsak'".¹⁴

Mer exakt syftade Westermarck med ursprung på den emotionella grund som fenomenen i anslutning till moral och familjebildning än i

dag bygger på. Således avser moraluppfattningarnas ursprung deras fortfarande närvarande orsaker.¹⁵ På samma sätt hänvisar tanken om äktenskapets ursprung till de känslor som upprätthåller mänsklighetens äktenskaps- och familjeinstitutioner. Westermarcks centrala syfte var att visa att seder, moraluppfattningar och äktenskapsförfaranden, som hans samtida kände igen i sina egna västerländska samhällen, också förekom i samhällen som ansågs vara "primitiva" eller outvecklade, och att skillnaderna mellan dessa inte alls var så stora som man trodde. Medan den klassiska evolutionismens tidiga antropologer och sociologer strävade efter att analysera en global skillnad mellan "vi" och "dem" med hjälp av antaganden om utvecklingsstadier,¹⁶ närmade sig Westermarck sina forskningsämnen först och främst via tanken om det mänskligt universella.

För det andra förkastade Westermarck den evolutionistiska antropologins och sociologins rådande antagande vid 1800-talets slut om en *unilineär evolution*, enligt vilken alla samhällen och kulturer går igenom samma utvecklingsstadier i riktning mot samma slutpunkt: den västerländska civilisationen.¹⁷ Westermarcks *The History of Human Marriage* (1891) var en kritik av de evolutionistiska teorierna om äktenskapets utvecklingsfaser. Han betonade att han ända från början av sin karriär också mer allmänt hade motsatt sig antaganden om att samhällsinstitutioner genomgår unilineära utvecklingsstadier, tankegångar som i början av 1900-talet blev föremål för kritik också av den inflytelserika amerikanska antropologen Franz Boas och hans elever.¹⁸

För det tredje lotsade Westermarck den evolutionistiska antropologin och sociologin i en ny riktning genom att uttryckligen betona den Darwinska biologiska evolutionsteorins roll i förståelsen och förklaringen av människans psykologi och sociala beteende. I stället för att analysera samhälls- och kulturevolution undersökte Westermarck, ur ett Darwinskt perspektiv, människonaturen och dess återspeglning i olika slag av social praxis, särskilt äktenskap, familjebildning och moraliskt beteende.¹⁹ Dessa tyngdpunkter skiljer honom från 1800-talets evolutionsantropologer, som knöt an till Darwins lära om alla arters gemensamma härkomst (*common descent*) men knappast alls använde Darwins teori om det naturliga urvalet.²⁰ Det

kan sägas att Westermarck införde en ny nivå i den antropologiska och sociologiska forskningen: han sökte efter de psykologiska och biologiska orsakerna bakom sociala fenomen.

Det fjärde draget som utmärker Westermarcks evolutionism är att han till skillnad från sociologklassiker som Auguste Comte, Herbert Spencer och Émile Durkheim inte analyserade samhället eller sociala institutioner genom att använda organismanalogier lånade från biologin. Westermarck betonade att hans forskning inte handlar om att tillämpa biologiska analogier på samhällelig evolution utan om "de biologiska *fakta* som ligger bakom psykologiska och sociala fenomen".²¹

För det femte bygger Westermarcks biologiska tänkande på den tyske evolutionsbiologen August Weissmans "nydarwinistiska" version av Darwins evolutionsteori. I enlighet med Weissman ansåg Westermarck att mekanismen i evolutionsprocessen uttryckligen bestod av det naturliga urval som medförde förändringar i *ärftliga* fysiska och psykiska egenskaper. Den Darwinska evolutionsteorin är enligt Westermarck mycket enkel i sina huvuddrag och erbjuder "en förklaring av ändamålsenligheten i den organiska naturen utan att kalla till hjälp hypotesen om en försyn".²² För det första finns det en slumpmässig variation av alla egenskaper mellan individerna inom en art. För det andra är alla organismers förökningspotential mycket större än antalet individer som föds, utvecklas och sedan fortsättningsvis förökar sig. För det tredje lever organismer ända från födseln i växelverkan med den levande och icke-levande omgivningen och variationen mellan individernas olika egenskaper påverkar deras möjligheter att överleva och föröka sig. För det fjärde går egenskaperna hos de fördelaktigast försedda organismerna i arv åtminstone till en del av ättlingarna. Således väljs nyttiga fysiska och psykologiska egenskaper ut och blir vanligare inom populationen från generation till generation.²³ Westermarck tillämpar den Darwinska evolutionsteorin avgränsad till människans psykologi och sociala beteende i hela sin produktion, även om den har olika vikt i olika sammanhang.

Sociologin som ursprungens och utvecklingens vetenskap

I början av sin karriär definierade Westermarck sociologin som en vetenskap som undersöker fenomen i det sociala livet ur ett ursprungs- och utvecklingsperspektiv.²⁴ Sociologins forskningsobjekt är speciellt sociala institutioner och rättsförhållanden, sådana förhållanden mellan individer som samhället reglerar genom seder eller lagar. Medan sociologer efter andra världskriget koncentrerade sig på moderna västerländska samhällen, ansåg Westermarck att hans teorier, som baserar sig på jämförelser mellan olika folk, gällde hela mänskligheten.²⁵ I sin installationsföreläsning vid London School of Economics beskrev Westermarck sociologin på ett något annorlunda sätt som ”de sociala fenomenens vetenskap i ordets vidaste bemärkelse”. Enligt honom är ”sociologins uppgift att förklara sociala fenomen, söka deras orsaker och visa hur och varför de har uppkommit”.²⁶ Westermarcks tvärvetenskapliga utgångspunkter syns i hans uppfattning om att antropologer och sociologer ska söka efter ursprung eller orsaker till sociala fenomen ”oberoende av hurdana dessa orsaker är till sin natur”.²⁷

Westermarcks teorigrund är oskiljaktigt sammanbunden med hans metodologiska tänkande. I sin komparativa metod utgår han från att observera likheter mellan olika folks seder och institutioner. Ett exempel på detta är att

[d]å vi undersöka de regler som fastställts av vilda stammars seder, finna vi att de i mycket stor utsträckning överensstämmer med de civiliserade folkens moraliska uppfattning. I varje samhälle är dråp förbjudet och likaså stöld. Vildarna betrakta ock barmhärtighet som en plikt och prisa frikostighet som en dygd, i fråga om ömsesidig hjälp äro deras seder ofta betydligt mer fordrande än våra egna, och många av dem utmärka sig för sin sannfärdighet.²⁸

Samtidigt var det centralt för Westermarck att undersöka den stora mångfald och variation som råder bland seder och trosföreställningar. Sociologins uppgift är enligt Westermarck att beskriva och förklara likheter och olikheter av denna typ. Bakom hans komparativa metod ligger antagandet att människan, trots alla olikheter mellan grupper och individer, överallt är likadan till sin psykologiska struktur. Detta

antagande utgår från den darwinistiska evolutionsteorin och är central också för den klassiska evolutionismen.²⁹ Det är möjligt att jämföra olika seder och trosföreställningar eftersom "alla olika etniska grupper är del av samma djurart och de likartade drag som observeras således har en djupare grund än alla olikheter som den sociala omgivningen åstadkommer".³⁰ Westermarck betonade att komparativ forskning är det enda sättet att utreda vad som å ena sidan är gemensamt för alla människor och vad som å andra sidan är lokalt och specifikt. Men också de mest säregna lokala sederna och trosföreställningarna är alltid uppblandade med "allmänmänskliga faktorer" (*human element*).³¹ Den "evolutionära skolan", som Westermarck associerade sig själv och sin närkrets med, undersöker just sociala och kulturella fenomenens "psykologiska och sociologiska ursprung".³²

Westermarck beskriver hur en forskare som använder den komparativa metoden delar in seder, institutioner och trosföreställningar i olika grupper utgående från drag som verkar vara gemensamma, och efter det granskar dem ur ett ursprungs- och utvecklingsperspektiv.³³ Till exempel analyserar Westermarck i sitt verk *The Origin and Development of the Moral Ideas* (1906, 1908) de mest varierande moraliskt laddade handlingssätt – handlingar som väcker känslor av moraliskt gillande eller moralisk indignation – och undersöker hur olika människor under olika tider ställt sig till dessa. Han nöjer sig inte med att enbart beskriva, utan "söker efter den princip som ligger som grund för den moraliska bedömningen i varje enskilt fall".³⁴ Westermarcks uppfattningar om den mänskliga naturen handlar i stort sett om gemensamma känslor som delas av hela människosläktet. Dessa känslor är en central del av hans sociologiska teoribildning, eftersom de föder och upprätthåller gemensamma seder och sociala institutioner. Westermarck betonar också att de psykologiska tendenser som ligger till grund för olika folks seder och institutioner består av instinkter, känslor eller emotioner av allmän natur, som forskaren kan observera överallt.³⁵ Samma känslor kan ändå ge upphov till väldigt olika seder och normer, eftersom de alltid tar sig uttryck i växelverkan med kognitiva faktorer och påverkan från miljön.

Typiskt för Westermarcks forskningsgrepp var att han betonade känslornas betydelse, vilket syns i hans forskningsämnen: äkten-

skapet, familjen, moralen och religionen. Familjen bestående av mor, far och barn är för Westermarck en allmänmänsklig institution, oberoende av om den förekommer i samband med monogama, polygyna eller polyandriskt äktenskap.³⁶ Familjebildningen baserar sig på känslor, av vilka de viktigaste är 1) tillgivenhet mellan parterna, 2) föräldrars tillgivenhet för sina barn, 3) sexuell svartsjuka, 4) altruistisk tillgivenhet mellan syskon och 5) sexuell motvilja mot nära släktingar, eller incestaversion, som aktiveras av en familjeliknande tät närhet under den tidiga barndomen. Utöver detta har Westermarck en tanke om att mor- och farföräldrar fäster sig vid sina barnbarn på ett sätt som kunde kallas mor- och farföräldrakärlek.³⁷ På liknande sätt bygger moraliska uppfattningar och normer på känslor som Westermarck kallar moraliskt gillande eller ogillande känslor. Dessa moraliska känslor faller under en bredare grupp vedergängningskänslor som är typiska för människan och många djur (se kapitel 3). Moraliska känslor tar sig vanligtvis uttryck genom känslor av sympati och motvilja, vilka också påträffas bland andra djur. Westermarcks teoribildning bygger uttryckligen på sådana känslor som har motsvarigheter också bland andra sociala djur. Hos människorna är de bara längre utvecklade.

Det undervisningsarbete Westermarck inledde på 1890-talet bar frukt, och i Finland utvecklades snabbt en egen typ av evolutions-teoretisk forskningsinriktning. Yrjö Hirn disputerade 1896 på en avhandling om konstens ursprung och fyra år senare publicerade han verket *The Origins of Art. A Psychological and Sociological Inquiry* (1900). Också Rafael Karsten, Gunnar Landtman, Rudolf Holsti och Ragnar Numelin följde i sin lärares fotspår och bedrev evolutions-teoretisk forskning. Var och en av dem skrev sin doktorsavhandling om ursprunget till samhällsliga fenomen. Karstens *The Origin of Worship. A Study in Primitive Religion* gavs ut 1905. Landtmans *The Origin of Priesthood* gavs ut samma år och några år senare publicerade han verket *The Primary Causes of Social Inequality* (1909). Holsti publicerade sitt akademiskt mest betydelsefulla verk *The Relation of War to the Origin of the State* 1913 och Numelins doktorsavhandling *Orsakerna till folkvandringarna på lägre kulturstadier. En sociologisk studie* utkom 1918. Landtman fortsatte sin sociologiska

forskning ända till slutet av 1930-talet och Numelin publicerade sig ännu efter andra världskriget, då han bland annat gav ut *The Beginnings of Diplomacy. A Sociological Study of Intertribal and International Relations* (1950).

Till skillnad från den så kallade konkreta socialforskningen kännetecknades den Westermarckska sociologin uttryckligen av intresset för ursprung. Även om Westermarck själv i sina främsta verk också behandlar hur äktenskapspraxis och moraluppfattningar tar sig uttryck under olika stadier av den samhälleliga och kulturella utvecklingen, utelämnade hans elever ordet ”utveckling” i rubrikerna för sina undersökningar och fokuserade på att undersöka ursprung.³⁸ En annan central skillnad är att medan Westermarck strävade efter att analysera hur mänskliga psykologiska och sociala tendenser har utvecklats som en del av den biologiska evolutionen, tog hans elever detta för givet och tillämpade Westermarcks människonaturstänkande på sina egna forskningsfrågor.

Det etnografiska fältarbetet utgör vid sidan av den komparativa metoden en central del av den Westermarckska samhällsvetenskapen. Westermarck uppmuntrade redan i början av 1900-talet sina elever att använda denna metod. För sociologin var syftet med fältarbetet att producera mer tillförlitligt och professionellt insamlat källmaterial för den komparativa forskningen. Westermarck betonade i flera sammanhang att den komparativa metoden och den etnografiska forskning som begränsar sig till en viss gemenskap eller kultursfär behöver och kompletterar varandra.³⁹ Westermarck deltog också i att producera denna typ av kunskap under sitt långvariga forskningsarbete i Marocko.⁴⁰ Av hans elever gjorde Landtman under 1910- och 1920-talen fältarbete i Papua Nya Guinea, Karsten i Sydamerika och Hilma Granqvist i Palestina.⁴¹ Samtidigt grundade sig uppfattningen om behovet av antropologiskt fältarbete på evolutionisternas sätt att se primitiva jägar- och samlarsamhällen som representanter för mänsklighetens tidiga stadier. Således gjorde denna typ av forskning det möjligt att komma åt ursprunget också i en väldigt konkret mening. De Westermarckska forskarna betonade att de samtida ”naturfolken” inte återspeglade mänsklighetens egentliga förstadier. Men de ansåg att de primitiva samhällena ändå kunde användas som

Edvard Westermarcks läger i Amzmiz vid Stora Atlasberget under ett av hans fältarbeten i Marocko 1904.

FOTO EDVARD WESTERMARCK.

hjälpmedel för att undersöka ursprungen, eftersom de låg närmare ett "ursprungligt" samhälle, och arkeologisk kunskap hade visat att det fanns betydande likheter mellan mänsklighetens tidiga samhälls-tillstånd och de samtida naturfolken.

Rafael Karstens uppfattning om sociologins och religionens ursprung

Rafael Karsten skrev en artikel om sociologin för *Valtiotieteiden käsikirja* (Handbok för statsvetenskaper), som gavs ut i början av 1920-talet och höjde samhällsvetenskapernas profil i Finland. Han var då professor i praktisk filosofi vid Helsingfors universitet och ansvarade tillsammans med Gunnar Landtman, då docent i sociologi, för undervisningen i sociologi. Enligt Karsten undersöker sociologin uppkomsten och utvecklingen av samhället och dess institutioner samt deras olika former. Karsten framhöll, på samma sätt som Westermarck, att fenomen som är typiska och karakteristiska för allt samsamhällsliv är forskningsobjekt för sociologin. Forskarnas uppfattning om sociologin varierade främst beroende på om de fokuserar på att undersöka "primitivare" eller mer "utvecklade" samhällen. Karsten betonade att den samtida sociologin – ledd av Spencer och

Tylor – speciellt koncentrerade sig på att undersöka samhällets och de samhälleliga fenomenens ursprung och tidigare utvecklingsformer. Det centrala var att forskning om så kallade primitiva samhällen skapade en grund också för kunskapen om mer utvecklade samhällsformationer. Karstens uppfattning byggde på en tydligt Spencersk tanke om att man kan förstå fenomen som genom samhällelig differentiering blivit komplicerade genom att undersöka deras tidigare och enklare former.⁴²

Likt Westermarck tänkte också Karsten att sociologin var en vetenskap som uttryckligen använder sig av en komparativ metod. En forskare som tillämpar en komparativ metod delar in olika folks seder, institutioner och uppfattningar i grupper för att beskriva och förklara deras likheter och olikheter. Den komparativa forskningen är möjlig på grund av människosläktets psykologiska likformighet. Enligt Karsten strävar sociologin i sista hand efter att ge ”socialpsykologiska” och ”psykologiska” förklaringar, vilket kommer nära Westermarcks uppfattning om att ursprunget ligger i psykologiska och särskilt emotionella faktorer som alljämt verkar.⁴³ Karstens människonaturstänkande kan uppfattas tydligare i hans lärobok *Naturfolkens samhällsliv. En inledning till sociologien*, som utkom 1928, och i hans religionsvetenskapliga produktion.

Enligt Karsten är benägenheter som utvecklats genom det naturliga urvalet under den biologiska evolutionen, och som påträffas förutom bland människor också bland andra sociala djur, utgångspunkten för sociologisk teoribildning. Karsten skiljer mellan olika instinkter och drifter som ger upphov till och upprätthåller samhällsliv bland levande varelser av samma art. Till dem hör bland annat könsdriften och den instinktiva tillgivenheten gentemot avkomman, näringsdriften som skapar sammanslutningar som är större än familjen, försvarsdriften samt sällskapsdriften som ligger till grund för gruppens eller gemenskapens interna sympati och samverkan. Samtidigt betonar Karsten att de för människan och djuret gemensamma instinkterna så småningom tappat sitt direkta inflytande över människans beteende och samhällslivet. Med tiden har utvecklingen av ett mer intellektuellt och emotionellt liv samt uppkomsten av institutioner som seder och bruk, moral, religion, styre och konst tillåtit män-

niskan att höja sig över sina rent biologiska förutsättningar. De flesta "naturfolk" som existerade under Karstens tid var i denna mening "kultursamhällen".⁴⁴

Enligt Karsten kunde det för sociologin och religionsvetenskapen centrala begreppet "primitiv" förstås på två olika sätt. Å ena sidan kan det betyda det undersökta fenomenets historiskt tidigare eller första uttryck, å andra sidan kan det hänvisa till något strukturellt primitivt och ofullständigt. I den förstnämnda betydelsen syftar "primitiv religion" på religionens ursprung i strängt kronologisk bemärkelse, i den senare betydelsen syftas däremot på de allra primitivaste och enklaste uttrycken av religion som ännu påträffas bland jägare-samlare. I sin religionsvetenskapliga produktion använde Karsten begreppet "primitiv" uttryckligen i den senare bemärkelsen, fastän de i praktiken sammanflätas.⁴⁵ För Karsten var religionsvetenskapen komparativ forskning av religiösa fenomen och deras regelbundenheter. Genom jämförelser var det möjligt att upptäcka såväl faktorer som bidragit till religionens uppkomst som de tidigaste och enklaste uttrycksformerna för det religiösa livet i mänsklighetens utvecklingshistoria.⁴⁶

Karstens doktorsavhandling *The Origin of Worship* (1905) behandlar frågan om religionens och speciellt den religiösa dyrkans psykologiska ursprung. Med dyrkan menar Karsten människans strävan efter att påverka övermänskliga krafter som hon ser sig vara beroende av, i syfte att undvika faror och erhålla nytta. För honom är det centralt att analysera "hur religiösa instinkter eller benägenheter" (*religious instincts or dispositions*) har fötts. Medan Westermarck undersökte äktenskapet i ordets "naturhistoriska betydelse" närmade sig Karsten naturen från ett "naturhistoriskt perspektiv" (*from a natural history point of view*). Religionens ursprung måste enligt Karsten betraktas i förhållande till den animistiska trosuppfattningen, som var typisk för primitiva samhällen. Enligt den kan alla varelser och naturfenomen ha en själ, oberoende av deras fysiska skepnad.⁴⁷ I sin senare produktion upprepade Karsten likartade synpunkter angående religionens ursprung.

I Westermarcksk stil inleder Karsten med frågan om vi "bland djur kan finna urformer av något som kunde kallas en religiös känsla".⁴⁸ Karsten ansåg sig utvidga det kontinuitetstänkande som Darwin

Rafael Karsten undersökte religionens ursprung i ett evolutionsteoretiskt perspektiv och gjorde flera fältarbetsresor till Sydamerika. Han disputerade på avhandlingen *The Origin of Worship* 1905 och blev något senare docent i jämförande religionsvetenskap vid universitetet i Helsingfors. År 1922 efterträdde han Westermarck som professor i praktisk filosofi vid samma universitet.

FOTO ATELIER NYBLIN 1908.

uttryckte i *Människans härledning* – att det inte finns någon grundläggande skillnad mellan människans och djurens psykologiska och moraliska förmågor – till att gälla också religion. Djurs beteende kan nämligen uppvisa drag som Karsten ansåg vara urformer till animistiska trosföreställningar. Djurens inställning till föremål och fenomen som ingår i den egna, bekanta erfarenhetssfären präglas av känslor som liknar intresse, likgiltighet och rädsla. Samtidigt existerar det för djuren en ”okänd värld” som får uttryck i känslor som förvåning, respekt och rädsla inför överraskande och okända föremål och naturfenomen. Vi kommer närmare religionens ursprung om vi förstår att också djur har en tendens att göra icke-levande objekt levande. Detta innebär att de har en benägenhet att tolka icke-levande föremål, som utan uppenbar orsak rör sig, som potentiellt hotfulla och farliga levande varelser. Djuret tolkar en sådan rörelse som ett tecken på närvaro av någon form av ”främmande levande aktör”, och en liknande ”känsla av någonting okänt och mystiskt” (*feeling of the unknown and mysterious*) kopplas samman med till exempel åska, jordbävningar eller den förvirring och rädsla som orsakas av märkliga skuggor. Karsten tolkar dessa förhållningssätt som urformer av den religiösa känsla som förekommer bland människor.⁴⁹

Samma typ av känslor av någonting okänt och oförklarligt ligger enligt Karsten till grund för religionen. På samma sätt som Wester-

marck betonade moralens och äktenskapets emotionella ursprung ansåg Karsten att religionen grundar sig på känslor. Karsten kritiserade under hela sin karriär Tylors inflytelserika definition av religion, enligt vilken en religion uttryckligen handlar om att *tro* på andeväsen. Denna typ av definition prioriterar kognitiva faktorer såsom föreställningar framom känslor.⁵⁰ Enligt Karsten uttrycks känslorna, som också andra djur har, inom primitiva samhällen i form av "en faktisk världsåskådning". De känslor av "förundran, respekt och rädsla" som orsakas av märkliga eller överraskande händelser är en central del av det primitiva religiösa livet, eftersom oförklarliga föremål och naturfenomen verkar övernaturliga för människan. Bakom den religiösa dyrkan som riktas mot andra människor eller djur finns samma psykologiska orsaker, eftersom denna typ av föremål upplevs ha egenskaper och krafter som människor inte är kapabla att förstå.⁵¹

Karstens evolutionistiska utgångspunkter syns också i att han intresserade sig speciellt för hur de varelser, fenomen och andar som människor upplever som farliga och i stånd att påverka deras välmående blir föremål för dyrkan inom primitiva samhällen. Självbevarelse-driften (*instinct of self-preservation*) får människosinnet att skapa teorier om orsakerna till överraskande händelser som död och sjukdom för att klara av dem och i fortsättningen undvika dem. Djur som i en viss livsmiljö är människans farligaste fiender i kampen för tillvaron blir vanligtvis föremål för religiös dyrkan. Ett träd eller ett havsområde kan till exempel också tänkas vara uttryck för något slags ande, men endast om trädet eller havsområdet förorsakar en olycka framstår denna ande som farlig och måste då blidkas och dyrkas. Ursprunget till religiös dyrkan är alltså självbevarelse-driften och den rädsla som människan känner gentemot okända krafter. Enligt Karsten är den animistiska världsåskådningen resultatet av en gradvis utveckling. Den har ursprungligen förekommit i anslutning till varelser och naturfenomen som spelat en betydande roll i livet och som enligt människans uppfattning emanerat ur osynliga krafter och aktörer. Så småningom har samma princip utvidgats till att gälla den omkringliggande naturen och verkligheten i sin helhet.⁵²

Gunnar Landtman som ursprungsforskare

Gunnar Landtman ansåg att sociologin hade en självklar plats på det samhällsvetenskapliga fältet, som höll på att växa fram och bli mångsidigare. Han var mycket medveten om att samhället kunde undersökas på olika sätt. Sociologin hade ännu inte befast sin ställning som vetenskapsgren i början av 1920-talet, utan gjorde snarare först "anspråk på att inta en självständig plats vid sidan av andra vetenskaper". Enligt Landtman kunde sociologins forskningsobjekt och metod särskiljas från de andra samhällsvetenskapernas. Sociologins uppgift är att forska i ursprunget till samhälleliga fenomen och institutioner och deras utveckling, med vilket han framför allt avsåg orsakerna till att de ursprungligen hade uppstått.⁵³ Landtman studerade inte de samhälleliga fenomenens förändring eller deras uttrycksformer på kulturevolutionens olika nivåer. Däremot betonade han att sociologin, baserad på utvecklingsläran, skulle sträva efter att undersöka "samhällslivets begynnelse" och därmed lägga grunden för den sociologiska kunskapen.⁵⁴

Denna kunskapsgrund kunde enligt Landtman upptäckas uttryckligen genom att ursprunget undersöktes. Begreppet *origin* eller uttryck som syftar på det begreppet – "uppkomst", "ursprung" eller "primära orsaker" (*primary causes*) – finns i rubriken för alla sociologiska verk av Landtman. Enligt honom var det möjligt att i den sociologiska slutledningskedjan "gå baklänges i evolutionens färdriktning och fästa vår uppmärksamhet vid de tidigaste kända organisationerna av samhället".⁵⁵ Således blir det möjligt att förstå uppkomstmekanismerna bakom olika samhälleliga fenomen. Till sociologins forskningsobjekt hör

organisationen av förhållandet mellan människorna, inbegripande familjen, gruppen, stammen – deras egna inre angelägenheter och jämväl deras relationer utåt i växelverkan med varandra; vidare människans liv under inverkan av den henne omgivande naturen, de former hennes strävan efter uppehälle ikläder sig, hennes materiella och andliga kultur och hennes förhållande till det övernaturliga. Varje kulturskapelse i det yttre, varje gestaltning av folkens inre föreställningsliv, för så vitt de hänföra sig *samhället*, allt detta inrymmer i den forskning som är sociologiens.⁵⁶

I likhet med de andra Westermarckelevernas bygger också Landtmans sociologi på uppfattningen om en universell människonatur och om människan som "naturens produkt".⁵⁷ Människan bär på flera arts specifika psykologiska egenskaper som är desamma oberoende av skillnaderna mellan och variationerna bland olika folk och individer. Detta gör det möjligt att söka efter ursprung bland de så kallade naturfolken:

Sättet att tänka, känna och vilja, de psykiska associationerna, människornas inre betraktelsesätt, strävanden och passioner, allt detta är i sina grunddrag lika. Vilken forskningsresande som helst har säkert bland de vilda folk han besökt kunnat göra iakttagelser av hithörande slag. Vittnesbörd giva vid handen, hurusom de outvecklade vildarna kunna förefalla nykomlingen fullständigt obegripliga, men hurusom allt efter det kändedom om dem fördjupat sig, *de allmänmänniskliga egenheterna* allt tydligare trätt i dagen.⁵⁸

Landtmans uppfattning får större tyngd av att han själv hade levt bland papuanerna på öarna i Melanesien under två års tid. Han beskriver naturfolken som "levande museer" som sociologen kunde besöka på samma sätt som naturvetaren besöker sitt forskningslaboratorium. Den betydelse som primitiva samhällen eller kulturformer har för sociologin baserar sig framför allt på att flera tendenser och känslor som påverkar människans beteende och samhällsliv har tydligare konturer hos dem. På grund av att fenomen och institutioner som till exempel religion och samhällsliga värdehierarkier i sådana samhällen framträder liksom i utvecklad form är "förhållandena hos olika folk [...] därför ägnade att i hithörande avseende belysa utvecklingens olika faser från begynnelsen".⁵⁹

Landtmans forsknings sätt kan jämföras med den evolutionspsykologiska bakåtriktade slutledningen. Inom evolutionspsykologin erbjuder människans utvecklingshistoria en metod med vars hjälp man kan undersöka hur människosinnet är "planerat" att fungera på vissa sätt i förgångna omgivningar. På samma sätt undersökte Landtman i sitt verk *The Origin of the Inequality of the Social Classes* (1938) hur samhällsklasserna hade fötts och utvecklats "att fungera". Det var enligt honom centralt att undersöka vilka faktorer som påver-

kade den samhälleliga ojämlikhetens uppkomst och utformning. För Landtman var det väsentligt att komma åt det som kunde kallas mänsklighetens "kärna", eftersom samhället och dess fenomen i sista hand härstammar från egenskaper hos människonaturen. Detta är en central teoretisk utgångspunkt i Landtmans sociologi.

Genom att gå baklänges i människans historia ansåg sig Landtman bland Kiwai-papuanerna ha funnit ett samhälle där det varken fanns samhällelig ojämlikhet eller samhällsklasser. Enligt Landtman är observationen att det bland de primitiva folken i allmänhet råder en "nästan fullständig" jämlikhet ett av sociologins mest betydande fynd. Denna typ av samhällen kan sociologen använda som utgångspunkt för att undersöka orsakerna till samhällelig ojämlikhet och uppkomsten av samhällsklasser.⁶⁰ Den ursprungliga jämlikheten tog enligt Landtman sitt enklaste uttryck i att ingen av medlemmarna i en gemenskap kunde tänka sig att befalla en annan. Fastän vissa individer inom gemenskapen var föremål för större uppskattning än andra kunde inte ens den mest uppskattade medlemmen befalla den minst uppskattade.⁶¹

Enligt Landtmans andra centrala antropologiska teori kan man i alla primitiva samhällen identifiera en institution för beslutsfattande som han kallar "de äldres råd" eller "de inflytelserika människens råd". Dessa håller rådplägningsmöten om gemensamma ärenden, där de diskuterar, förhandlar och fattar gemensamma beslut. Alla medlemmar i gemenskapen förbinder sig till de beslut som fattas vid dessa möten. Landtman ansåg att denna form av styre var "ett mycket betydelsefullt faktum gällande primitiv social organisation" som i tidigare antropologisk litteratur hade nämnts endast i förbifarten. Eftersom familjernas överhuvuden representerade sina egna familjer i rådet gav denna institution enligt hans tolkning uttryck för ett slags "representativ demokrati". Kvinnor kunde dock delta i ett dylikt beslutssystem endast genom människens förmedling. Landtman betonade i alla fall att "vi måste erkänna att dessa stammöten bland vildarna är ett tidigt uttryck för de nationella demokratiska sammankomsterna som i sina utvecklade former är kända inom till exempel det klassiska Grekland och Rom så väl som bland de forntida teutonska stammarna".⁶²

Även om Landtman inte undersökte allmän samhällelig utveckling, finns det i hans tänkande skisser över en generell samhällsevolution. Landtmans förklaringsmodell närmar sig det som den biologiska evolutionsteorin uttrycker med begreppet "adaption", vilket hänvisar till ändamålsenligheten hos en egenskap med tanke på innehavarens överlevnad och förökning. Han presenterade sin tanke om att samhällsutvecklingen sker med hjälp av ett slags instinktiv eller intuitiv "blick för det ändamålsenliga" i sitt verk *Kulturens ursprungsformer* (1918), men samma idé kan också uppfattas i andra av hans verk. Landtman framhöll att människan tack vare denna förståelse för det ändamålsenliga anpassar sig till sin omgivning på olika håll i världen. Ämnet kan anses vara centralt för Landtmans sociologi, eftersom han i verket *Kulturens ursprungsformer* undersöker det i det första kapitlet, som behandlar sociologins uppgift och metod.

"Blicken för det ändamålsenliga" är Landtmans försök att förklara de faktorer som verkar i bakgrunden för människans handlingar. Med hjälp av en sådan förståelse kan man enligt Landtman förklara likheter mellan olika folks sociala institutioner och kulturdrag trots att de levt utan kontakt – man kommer åt den enhetlighet som härstammar från en gemensam mänsklighet. Landtman förnekade inte diffusionens – förflyttning och spridning av seder, institutioner och kulturalster – betydelse men gav det endogena en central ställning. Människonaturen och speciellt enhetligheten i människans psykologiska egenskaper skapade enligt Landtman en förutsättning för diffusion. Blicken för det ändamålsenliga gör det samtidigt möjligt för individerna och gemenskaperna att anpassa sig till en föränderlig omgivning. Bakom den samhällliga förändringen finns oftast influenser och impulser utifrån, men också idéer och kulturella uppfinningar som uppkommit inom gemenskapen skapar förändring: "Blicken för det ändamålsenliga leder ofta människorna till förverkligandet av samma idéer på olika håll, vare sig det sker genom självständiga uppfinningar eller genom att man uppskattat och tillägnat sig de anordningar man iakttagit hos andra." Landtman ansåg att naturförhållandena begränsade utvecklingens riktning och således var folk kulturer under likadana omständigheter benägna att anta en liknande form. Mänskliga kulturer anpassar sig alltså till liknande omständigheter på liknande sätt.⁶³

Yrjö Hirn ansåg att konsten hade sitt ursprung i människans psykologiska och sociala behov. Sin teori lade han fram i *The Origins of Art*, som utkom i England 1900 och på svenska med titeln *Konstens ursprung* 1902. Hirn utnämndes till professor i estetik och nyare litteratur vid universitetet i Helsingfors 1910.

FOTO ATELIER REMBRANDT.

Konstens ursprung i Yrjö Hirns estetik

Yrjö Hirn betonar i en tidig artikel om konstforskning att en av de centrala konsekvenserna av Darwins evolutionsteori är en ökad förståelse av att samtida "civiliserade européer" styrs av liknande tankar och känslor som primitiva människor eller till och med mer utvecklade sociala djur. För den evolutionistiska kulturforskningen är det väsentligt att denna likhet gör det möjligt att undersöka de tidiga omständigheterna under vilka konstens utveckling har börjat. Hirn ansåg att man med hjälp av en sociologi som grundar sig på den psykologiska och komparativa metoden kunde avslöja de centrala faktorer som påverkat konstens uppkomst. Han betonade också att orsaker som liknar dem som gett upphov till "de ursprungligaste konstuttrycken" fortfarande påverkar människans beteende.⁶⁴ Hirn presenterade sin teori om konstens uppkomst i dess mest omfattande form i sitt huvudverk *The Origins of Art. A Psychological and Sociological Inquiry* (1900), som två år senare utkom på svenska med titeln *Konstens ursprung. En studie öfver den estetiska verksamhetens psykologiska och sociologiska orsaker*. I en kompaktare

form framförde han sina teoretiska betraktelser i verket *Det estetiska livet*, som utkom 1913 och som trycktes i nya upplagor ända in på 1960-talet.

Utgångspunkten för Hirns estetik är frågan om konstens och den estetiska livsmiljöns faktiska uppkomst. Det konstnärliga skapandet innefattar en "autotelisk" orientering, det vill säga en tanke om att det är ett självändamål, vilket betyder att konstnärlig aktivitet i viss mening inte har något ändamål utanför sig själv. Därtill karakteriseras estetiska upplevelser av "osjälviskhet": ett förhållnings-sätt som är fjärrmat från vardagsverkligheten och som möjliggör rena känsloupplevelser som ett självändamål. Hirn betraktade ett sådant speciellt estetiskt sätt att se, höra, njuta och känna som resultatet av en stegvis utveckling.⁶⁵

Konstens ursprung är för Hirn först och främst ett psykologiskt och socialt fenomen. Att uppfatta konstens uppkomst som en del av den primitiva människans vardagliga aktivitet och praxis var möjligt genom en komparativ analys av ett omfattande källmaterial. Med hjälp av psykologin kunde man gå på djupet med de allmänna emotionella faktorer som förenar alla människor och som ligger bakom det konstnärliga uttrycket och mottagandet av konstverket. Hirn ansåg att alla former av konstnärligt uttryck ursprungligen har att göra med olika funktioner som tjänar praktiska ändamål. Studiet av dessa kallar Hirn för sociologisk eller historisk konstförklaring. Konstens ursprung och utveckling måste betraktas i förhållande till sådana "drifter och behov, som betjäna livets viktigaste biologiska och sociologiska syften".⁶⁶ Detta förklarar också varför konsten har en så central ställning inom det primitiva sociala livet.

De viktigaste praktiska syftena, som främjat uppkomsten av olika konstformer, kan enligt Hirn kategoriseras på följande sätt: det har varit frågan om 1) att uttrycka och lära ut tankar, 2) att tilltala erotiskt, 3) att uppmuntra och uppvigla till arbete, krigföring och annat samarbete samt 4) vidskepliga uppfattningar om de konstnärliga alstrens praktiska verkningskraft. De tidigaste konstverkens uppkomst kan enligt Hirn förklaras med hjälp av dessa faktorer. Så småningom har det konstnärliga uttrycket och mottagandet av konstverk skiljts från dessa praktiska målsättningar och blivit ett självända-

mål och en oberoende estetisk aktivitet. Samtidigt betonar Hirn att "samma villkor och syften utöfva sina verkningar äfven på den civiliserade människans estetiska lif". Dessa samma villkor är fortfarande närvarande inom konsten, i en mer avlägsen form, och just av denna anledning intar konsten fortfarande en central position i det mänskliga livet.⁶⁷

Som etnologen och sociologen K. Rob. V. Wikman (1886–1975) – en av Westermarcks elever – betonar, avsåg ursprunget enligt Hirn inte endast konstens historiskt första uttryck utan framför allt dess allmänna psykologiska grund. Hirns *Konstens ursprung* kommer i detta avseende nära Westermarcks teori om moralens emotionella ursprung. Westermarck betonade i likhet med de skotska moralfilosoferna David Hume och Adam Smith det värde sympatin, delandet av känslor, har för uppkomsten av moralkänslor och moralbedömningar. Hirn tillämpade i sin tur deras tankar gällande sympatin på sitt tänkande om estetik och underströk att det i all konst i sista hand är fråga om att uttrycka och förmedla känslor.⁶⁸

Människans förmåga att känna välbehag och smärta samt hennes behov att uttrycka dessa känslor för andra är enligt Hirn centrala för den psykologiska förklaringen till konstens ursprung. Båda dessa former av känslouttryck är underställda "uttrycksdriften" och biologiskt ändamålsenliga benägenheter som utvecklats genom evolutionen. Strävan efter att undvika känslan av smärta och förstärka känslan av välbehag är egenskaper som förenar de levande organismerna. På samma sätt som Westermarck betonar också Hirn den roll känslorna spelar i umgänget människor emellan. Konstens ursprung ska enligt honom först och främst undersökas som ett emotionellt och socialt fenomen, eftersom människan som social varelse är naturligt böjd att stärka sin egen känsla av välbehag och förminska sin känsla av smärta genom att dela dessa känslor med andra. När individens positiva känslor förmedlas till andra stärks de och på samma sätt lindras negativa känslor av att förmedlas till andra människor och fästas på dem.⁶⁹

Centralt med tanke på konstens ursprung är att upplevelsorna av de "stegrande och befriande verkningarna" av att dela och förmedla känslor väcker lusten att förmedla känslouttrycket till en

allt vidare social krets. Detta blir möjligt genom att man kondenserar och förevisar känslotillståndet i ett särskilt objekt: konstverket. Genom konstverket kan känslotillståndet förflyttas vidare till andra människor och framåt i tiden.⁷⁰ Hirn skriver:

Hvarje människa söker ofrivilligt och omedvetet stegra sina lustkänslor och lindra sin olust. Konstnären däremot vet, att han kan vinna en sådan stegring och lindring icke blott genom de omedelbara verkningarna af det individuella uttrycket, utan än mer genom att uppväcka en likartad känsla hos andra. Därför uppstår hos honom det behof att öfverföra de egna känslotillstånden till en utomstående publik, som måste betraktas som det enklaste och ursprungligaste motivet till konstalstring.⁷¹

Samma mänskliga grundbehov att uttrycka och dela känslotillstånd med andra förklarar den mänskliga strävan efter att skapa enskilda konstnärliga alster och ge dem "en form, som underlättar den ursprungliga känslans upprepning hos en ständigt växande krets af åskådare eller åhörare".⁷² Att människor upplever olika känslor och känner ett behov att dela dem med andra förklarar enligt Hirn också varför människor överallt söker sig till konsten och uppskattar det konstnärliga uttrycket. Hirn betonar att de orsaker som driver konstnärerna och publiken i sista hand är likadana, oberoende av de samhälleliga omständigheterna och olikheterna mellan konstformerna.⁷³

Ragnar Numelin och den rörliga människan

Ragnar Numelins sociologiska forskning undersöker migrationens och diplomatins ursprung. Hans verk om dessa ämnen publicerades på flera språk, och det sista, som behandlade förhållandena mellan ursprungsfolk, utkom 1967. Numelins uppfattning om sociologin liknar den övriga Westermarckska kretsens. Han uttryckte sina uppfattningar för första gången i verket *Studier i Nordisk sociologi*, som utgavs 1918 och beskrev vetenskapsgrenens allmänna karaktär: Sociologin forskar i fenomen som är typiska för alla mänskliga samfund och för mänsklighetens historia i sin helhet. Numelin beskriver hur dels den brittiska evolutionistiska skolan representerad av Spen-

Ragnar Numelin forskade i ursprunget till migration och diplomati. Bland hans arbeten finns doktorsavhandlingen *Orsakerna till folkvandringarna på lägre kulturstadier* (1918), *The Wandering Spirit* (1937) och *The Beginnings of Diplomacy* (1950). Vid sidan av sin forskargärning gjorde Numelin också en lång karriär som diplomat. Foto från början av 1920-talet.

cer och Tylor, dels Westermarcks finländska elever har fokuserat sin forskning på primitiva samhällen för att skapa en kunskapsgrund för sociologin. Det är alltså inte fråga om att undersöka primitiva samhällen i sig, eller att endast undersöka dem, eftersom syftet med att forska i ursprunget eller "orsakerna" är att hjälpa oss att förstå och förklara samhällliga fenomen som fortsättningsvis existerar.⁷⁴ Det moderna samhället kan enligt Numelin inte förstås utan ett historiskt perspektiv:

Man har börjat inse vikten av att grundligare lära känna primitivare kulturskeden, inse, att det nuvarande samhällslivet, dess institutioner och kulturella yttringar helt kunde förstås blott mot bakgrunden av samhällenas uppkomst och utvecklingshistoria, och att denna utvecklingshistoria måste föras tillbaka till kulturskeden, under vilka dylika institutioner kunnat uppstå, skeden som blott kvarlevde hos primitiva folk.⁷⁵

Sociologin är för Numelin en samhällsvetenskaplig grundvetenskap som använder sig av flera vetenskapsgrenar. Till exempel är etnologin sociologins historiska och analytiska hjälpvetenskap och etnografen å sin sida dess beskrivande och geografiska hjälpvetenskap.

I likhet med Westermarck betonar Numelin psykologins centrala ställning, eftersom "[s]ociologiens uppgift att förklara de sociala och socialpsykologiska företeelserna innebär, att den måste ta hänsyn till de individuella faktorerna, individens förhållande till det hela, till sin omgivning, yttre miljö o.s.v."⁷⁶ Sociologin har också ett nära förhållande till biologin, eftersom många samhällseliga fenomen vilar på en biologisk grund. Numelins sociologiuppfattning betonar, på liknande sätt som Karstens, den Spencerska synen att den biologiska och den samhällseliga evolutionen har besläktade drag:

Sociologiens kontakt med biologien ger sig ju redan av det faktum, att de sociala utvecklingskedena äro beroende av vissa biologiska grundsatser, vilket bl. a. visar sig i differentieringen – denna primära betingelse för uppkomsten av en organism av högre ordning. Framträdandet av hövdingar, judiciell makt, klasser, rangordning, m. fl. betingelser för högre social och statlig organisation, allt detta är en produkt av den biologiskt betingade sociala utvecklingen.⁷⁷

Numelin närmade sig sina forskningsämnen genom att iaktta många olika vetenskapliga discipliners synpunkter på ämnena. Zoologins, etnologins och geografins synpunkter var speciellt viktiga för honom. Med hjälp av dem byggde han universella teorier om de grundläggande orsakerna till diplomati och migration i enlighet med den allmänna samhällsvetenskapen. Den evolutionistiska huvudriktningens universalistiska uppfattning om människonaturen och om människan som en del av den biologiska evolutionen utgjorde grunden för Numelins forskning. Antagandet om en mänsklig natur var ett redskap med hjälp av vilket han strävade efter att förklara orsakerna till sociala företeelser. I början av sitt verk *The Beginnings of Diplomacy. A Sociological Study of Intertribal and International Relations* (1950) presenterar Numelin sin uppfattning att de altruistiska och sympatiska känslor som bidragit till uppkomsten av diplomatisk verksamhet har utvecklats genom det naturliga urvalet och härstammar från människosläktets tidiga utvecklingsskeden (se också kapitel 8). I *The Wandering Spirit. A Study of Human Migration* definierar Numelin inledningsvis den universalistiska nivån i sin undersökning, som omfattar hela mänskligheten:

Det finns en kraft som likt en stark underström löper genom hela mänsklighetens historia, man kunde till och med säga att den löper genom hela livets historia. Den är en av dessa djupa, mäktiga krafter som sällan klart står ut men som är desto mer förbluffande i sin verkan. Denna krafts namn är rörelse och dess biologiska uttryck är vandrigen. Tendensen till rörelse, källan till rörelse, kan upptäckas i själva organismen. Varje levande organism är i evig rörelse och det samma gäller för de krafter som kommer samman i den mänskliga sociala organismen. Människans liv, på samma sätt som växternas och djurens, består av en mängd rörelser och motrörelser.⁷⁸

Numelin ansåg sig komma nära ursprungen genom att analysera skriftligt material om "de nutida naturfolken" (*present-day savages*) bland vilka "instinkter och impulser" påträffas i deras baraste former.⁷⁹ Således är det möjligt att undersöka människonaturens fundamentala benägenheter och komma åt den grund samhällliga fenomen bygger på. De nutida naturfolken representerade i viss mening den mänskliga utvecklingshistoriens tidiga skeden men var enligt Numelin inte helt och fullt samma sak: "Givetvis få vi ej heller blint godtaga alla drag i naturfolkens liv såsom yttringar av ursprungliga mänskliga drifter, ty även de primitivaste folkstammarna i vår tid ha bakom sig en räkka av århundraden, ja, kanske årtusenden, som icke kunnat gå spårlöst förbi".⁸⁰ Numelin ansåg ändå att naturfolkens samhällliga och kulturella utveckling inte hade kuvat de mest ursprungliga anlagen och benägenheterna, och därför kunde man med hjälp av dem förstå orsakerna bakom det undersökta fenomenet.⁸¹ Hans syfte var att spåra och beskriva de allmännaste orsakerna till att människor och folk hade börjat vandra (migrationen) och till exempel utreda om det över huvud taget var möjligt att tala om den "vandringsinstinkt" (*wandering instinct*) som var utgångspunkten för hans forskning.

I sina verk inkluderade också Numelin, på samma sätt som de andra Westermarckeleverna, kapitel som behandlade förekomsten av likartade fenomen i djurriket. Djurens beteende erbjöd honom en möjlighet att betrakta vandringsfenomenet i sin så att säga mest avskalade form, eftersom djurens flyttningsrörelser till sin natur följer enhetligare mönster och i högre grad utgår från ren instinkt än människans migration. Exempelen från djurriket är parallella till fenomen som påträffas bland människor och hjälper således oss att

förstå dessa. När Numelin undersökte djurens ”vandring” ställde han också frågan om ”vandringens instinkts” ursprung. Han ansåg sig kunna framföra endast några allmänna fakta:

Det är svårt att uttrycka en åsikt gällande hur vandringens instinkt har uppkommit. Problemet är paleobiologiskt. Forskning kan fastslå endast några säkra fakta som i större utsträckning verkar ha bidragit till utformningen av vandringens instinkt. Och dessa orsaker kan, som det tidigare har sagts, i stor utsträckning sökas bland liknande orsaker som tvingat djur och människor att vandra: orsaker som gäller självbevaringsdriften samt geografiska och klimatologiska omständigheter.⁸²

Numelins huvudsakliga iakttagelse gällde den mänskliga migrationens ursprung, och hans syfte var att ”klarlägga teorierna om de huvudsakliga orsakerna till de primitiva folkens vandringar och stödja mina påståenden med exempel”.⁸³ Han noterar också att människans ”vandringens impuls” (*wandering impulse*) inte har undersökts lika mycket som andra djurs. Orsakerna till vandrandet kan bäst undersökas genom att man observerar människans beteende. Enligt Numelin är förklaringar som gäller försörjning och miljöomständigheter de starkaste: ”Det är svårt att säga i vilken utsträckning ärflika och interna krafter gör sig gällande, men i regel ligger försörjningsrelaterade geografiska orsaker bakom folkvandringar, speciellt bland dem som befinner sig på en lägre civilisationsnivå.”⁸⁴ Människans naturliga tendens att röra sig och förflytta sig har tagit sig många uttryck under kulturens olika utvecklingsstadier och i olika geografiska omgivningar. I bakgrunden till dessa finns ändå en i människan inneboende tendens till rörelse som bygger på självbevaringsdriften. Westermarck skrev förordet till *The Wandering Spirit* och sammanfattar Numelins forskningsresultat på ett sätt som också på ett allmänt plan beskriver Numelins sociologi och evolutionism: ”Författaren medger att en instinktiv benägenhet att röra sig alltid har existerat inom mänskligheten men han betonar att vandring har skett då denna benägenhet utsatts för särskilda stimuli. Han hävdar att de grundläggande orsakerna till migration, inte endast på primitiva stadier men också på högre nivåer, finns i kombinationen av geografiska förhållanden och behovet av mat.”⁸⁵

Slutord

När Westermarck och hans elever bedrev samhällsvetenskaplig forskning i slutet av 1800-talet och i början av 1900-talet dominerades antropologins och sociologins huvudströmning av olika former av evolutionism. De forskare som hörde till Westermarcks närmaste krets hade en mycket likartad uppfattning om sociologin och dess forskningsobjekt. Enligt dem undersökte sociologin de samhälleliga fenomenens ursprung, alltså orsakerna till att dessa fenomen hade uppkommit, och hurdana uttrycksformer de tagit. Sociologins forskningsobjekt var fenomen som är naturliga och typiska för det mänskliga samhällslivet.

Den Westermarckska evolutionismen präglades uttryckligen av intresset för ursprung. Westermarck sökte efter det emotionella ursprunget till olika äktenskapsförhållanden och moraluppfattningar samt undersökte deras uttrycksformer på den samhälleliga och kulturella evolutionens olika utvecklingsstadier. Hans elever fokuserade däremot på att undersöka ursprungen i en snävare bemärkelse. I praktiken innebar det forskning om ursprung bland både historiska och samtida ursprungsfolk. Samtidigt visar deras forskning att de tillägnat sig Westermarcks uppfattning om att ursprung är orsaker som fortfarande ligger till grund för de undersökta fenomenen.

Tanken att forskningen om ursprung också skapar en grund för förståelsen och förklaringen av beteenden och sociala fenomen som kan observeras i moderna samhällen är en central del av den Westermarckska sociologin. Westermarcks elever betonade starkare än sin lärare att de psykologiska benägenheterna bakom sociala fenomen har tydligare konturer och är lättare att observera i primitiva samhällen än i de längre utvecklade samhällena. Den Spencerska evolutionismens inflytande syns också tydligare i deras tänkande gällande ursprung än i Westermarcks. De ansåg att fenomen som blivit mer komplexa genom samhällelig differentiering kan förstås om man undersöker deras primitivare och enklare uttrycksformer.

Den Westermarckska kretsens teorigrund är oskiljaktigt sammanbunden med kretsens metodologiska tänkande. För dem var det centralt att sträva efter att testa antaganden om människopsykologin,

baserade på den Darwinska evolutionsteorin, mot ett brett empiriskt material. Westermarcks och hans elevs uppfattningar om människonaturen gäller främst allmänmänskliga instinkter och känslor. Betoningen av känslornas ställning blir speciellt synlig i många av deras centrala forskningsämnen. Den Westermarckska sociologins grundläggande utgångspunkt är den evolutionsteoretiska uppfattningen att skillnaden mellan människors och djurs psykologi och beteende endast är relativ, inte dikotomisk. Alla dessa forskare tillämpade denna teoretiska utgångspunkt på sina forskningsämnen. Den Westermarckska forskningstraditionens strävan efter att ta sig över dualismerna mellan människa och djur samt mellan natur och kultur är en central del av dess vetenskapliga arv, som fortfarande väntar på en ingående omvärdering.

Noter

- 1 Connell 1997, 1516.
- 2 Allardt 1997; Manninen 1998.
- 3 Allardt, Alapuro & Alestalo 1992, 21–22. ”Toisen maailmansodan päättämiseen saakka Suomessa opetettu sosiologia oli nykytermein sosiaaliantropologiaa tai etnologiaa. Edvard Westermarck, Rafael Karsten ja Gunnar Landtman edustivat antropologiaa.” Se också Rahkonen 1995, 13–14.
- 4 Pietikäinen 2017 är en översikt över evolutionstänkandets historia från den nya tiden till Darwin och vidare till slutet av 1800-talet.
- 5 Om lamarckismen, se Inledningen.
- 6 Den karakterisering vi använder här kommer från verket *The Blind Watchmaker* (1987) av Richard Dawkins, som populariserat evolutionsbiologin och evolutionsteorin.
- 7 Kuper 1988, 108.
- 8 Stocking 1987; Kuper 1988; Sanderson 2007.
- 9 Connell 1997, 1515–1517.
- 10 Ihanus 1990, 54, 58.
- 11 Ginsberg 1961, 211. Se också Stocking 1995, 155, 159.
- 12 Sanderson 2007.
- 13 Therborn 2000, 39.
- 14 Ihanus 1990, 76, 78. ”Alkuperä ei ole alkanut minään tiettyä aikana eikä missään tiettyssä paikassa, ja kuitenkin se aina on jo olemassa, ikään kuin aina läsnä olevana ’syynä’.”
- 15 Utförligare om detta, se kapitel 3 i detta verk.
- 16 Bowler 1988, 135–136; Connell 1997, 1516–1517.
- 17 Stroup 1984, 586; Ihanus 1990, 240.
- 18 Westermarck 1936, 236.
- 19 Sanderson 2007, 94.
- 20 Burrow 1966; Bowler 1988; Kuper 1997.
- 21 Westermarck 1921, 22. ”There is no question here of biological analogies applied to the explanation of social evolution – as has been mistakenly said – but we are concerned with biological *facts* underlying psychical and social phenomena.”
- 22 Westermarck 1927, 82. Om lamarckismens stora utbredning inom biologin, se Bowler 1983. Stocking (1982) behandlar lamarckismen inom samhällsvetenskaperna i början av 1900-talet.
- 23 Westermarck [1889] 1891a, 220–223; 1897, 116–117.
- 24 Westermarck 1891b, 1.
- 25 Westermarck 1894, 1, 25.
- 26 Westermarck 1908a, 24–25, 27. ”... the object of sociology is to explain the social phenomena, to find their causes, to show how and why they have come into existence.”
- 27 Westermarck 1936, 237.
- 28 Westermarck 1949, 122–123. Utförligare om Westermarcks metodologiska tänkande, se Pipatti 2019, 18–21.
- 29 Westermarck 1921, 10.
- 30 Westermarck 1921, 17. ”... all the different ethnic groups belong to the same animal species and therefore must present resemblances which have a deeper foundation than all differences which are the effects of the social environment.”
- 31 Westermarck 1921, 17–18.
- 32 Westermarck 1921, 6.
- 33 Westermarck 1891b, 1.
- 34 Westermarck 1906, 327–328. ”... we shall try to discover the principle which lies at the bottom of the moral judgment in each particular case.”
- 35 Westermarck 1921, 11. Noggrannare om dessa känslors karaktär, se Pipatti i detta verk.
- 36 Westermarck 1891a, 15; 1908b, 190.
- 37 Sarmaja 2003. Se också kapitel 8 i detta verk.
- 38 Westermarcks produktion är bred och mångfasetterad men det är anmärkningsvärt att orden ”utveckling” (*The Origin and Development of the Moral Ideas*), ”historia” (*The History*

- of *Human Marriage*) eller till och med "framtid" (*The Future of Marriage in Western Civilisation*) förekommer i verkens rubriker. Landtmans, Karstens, Holstis och Numelins forskningsobjekt är däremot specifikt "ursprung" eller "primära orsaker".
- 39 Westermarck 1921, 14–8; 1929, 298–300; 1936, 238–239.
- 40 Om Westermarcks forskning i Marocko, se Suolinna 2000a; Shankland 2014b; Lagerspetz & Suolinna 2017.
- 41 Carlson & Allardt 1989; Lindberg 1995; 2008; Suolinna 2000b; Lawrence 2010; Salomaa 2011; Hågman 2016.
- 42 Karsten 1923b, 464–467.
- 43 Karsten 1923b, 467; 1928, 11.
- 44 Karsten 1928, 17–23.
- 45 Karsten 1935, 11.
- 46 Salomaa 2009, 80.
- 47 Karsten 1905, 1–5.
- 48 "... whether we can in animals find any rudiments of a sentiment which may be called religious."
- 49 Karsten 1905, 7–9, 12.
- 50 Karsten 1923a, 23.
- 51 Karsten 1905, 12–15, 18–23.
- 52 Karsten 1905, 23–24, 32–33.
- 53 Landtman 1918, 3. Antropologins forskningsobjekt är enligt Landtman "människan i allsidig bemärkelse" och socialantropologi innebär långt det samma som sociologi. Etnografi syftar å sin sida på en beskrivande forskning av ett enskilt folk och dess materiella kultur medan etnologin fokuserar på olika folks andliga kultur. Landtman 1918, 4.
- 54 Landtman 1918, 4.
- 55 Landtman 1938, 3. "... move backwards in the course of evolution and direct our attention to the earliest known organizations of society."
- 56 Landtman 1918, 3.
- 57 Landtman 1938, 2.
- 58 Landtman 1918, 7. Kursiveringen tillagd.
- 59 Landtman 1918, 4–5.
- 60 Landtman 1938, 3–4. Om Landtmans synpunkter på samhällelig ojämlikhet och samhällsklasser, se kapitel 7 i detta verk.
- 61 Sarmaja, opublicerat manuskript.
- 62 Landtman 1938, 309–317. "a very remarkable fact concerning primitive social organization"; "in the tribal gatherings among savages we cannot but recognize an early representation of national democratic assemblies such as in developed forms are renowned for instance in Classical Greece and Rome as well as the ancient Teutonic tribes"; Sarmaja, opublicerat manuskript.
- 63 Landtman 1918, 7–9.
- 64 Hirn 1897, 446–447, 453.
- 65 Haapala 2002, 34–38; Rantavaara 1977, 70, 125.
- 66 Hirn 1913, 50.
- 67 Hirn 1913, 50–51, 62–66.
- 68 Wikman 1953, 3–5.
- 69 Hirn 1913, 67–72.
- 70 Hirn 1913, 75–76.
- 71 Hirn 1902, 291.
- 72 Hirn 1902, 291.
- 73 Hirn 1913, 62–63, 76–77.
- 74 Numelin 1918, 9–14.
- 75 Numelin 1918, 16.
- 76 Numelin 1918, 14.
- 77 Numelin 1918, 12.
- 78 Numelin 1937, 1. "There is a force which like a strong undercurrent runs through the history of mankind, or one might say through the history of all life. It is one of those deep, powerful forces which seldom stand out clearly but which are the more striking in their effect. Movement is the name of this force, and wandering is its biological manifestation. The tendency towards movement, the source of movement, is to be found in the very organism itself. Every living organism is in perpetual motion, and the same is true of those forces which join together the human social organism. The life of man as well as that of plants

and animals is made up of a number of movements and counter-movements.”

- 79 Numelin 1937, 19.
- 80 Numelin 1943, 38.
- 81 Numelin 1937, 19.
- 82 Numelin 1937, 295. "It is difficult to express an opinion on the subject of how this wandering instinct has originated. The problem is a paleobiological one. Research can only establish certain facts which seem to have contributed to a great degree to the shaping of the wandering instinct. And, as has been said, these reasons may to a great extent be looked for in conditions similar to those which have forced animals and humans to wander, in the instinct of self-preservation, in geographical and climatic conditions."
- 83 Numelin 1937, 31. "... clarify the theories concerning the principal reasons for the wanderings of primitive people, supporting my statements with examples."
- 84 Numelin 1937, 307. "To what degree the protoplasmic and internal forces are operative it is hard to say; but, as a rule, subsistence geographical reasons are the bottom of the wanderings of the people, particularly those on a lower plane of civilization."
- 85 Westermarck 1937, vii. "The author admits that an instinctive disposition for movement has always existed in mankind, but emphasises that wanderings have resulted when this disposition has been subjected to certain stimuli. He maintains that the fundamental reasons for migrations, not only in primitive stages but also on higher planes lies on geographical conditions combined with the need of food."

Källor och litteratur

Tryckta källor

- Darwin, Charles (1981) [1871], *The Descent of Man, and Selection in Relation to Sex*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Darwin, Charles (1872), *Människans härledning och könsurvalet*, öfvers. från engelskan af R. Sundström, Stockholm: Bonniers.
- Ginsberg, M. (1961), *Essays in Sociology and Social Philosophy. Evolution and Progress*, London: William Heinemann.
- Hirn, Yrjö (1897), "Vertailevan taidetutkimuksen metoodeista", *Valvoja* 17, 446–455.
- Hirn, Yrjö (1900), *The Origins of Art. A Psychological and Sociological Inquiry*, London: Macmillan.
- Hirn, Yrjö (1902), *Konstens ursprung. En studie öfver den estetiska värksamhetens psykologiska och sociologiska orsaker*, Helsingfors: Söderström & Co Förlagsaktiebolag.
- Hirn, Yrjö (1913), *Det estetiska livet*, Helsingfors: Söderström & C:o.
- Holsti, Rudolf (1913), *The Relation of War to the Origin of the State*, Helsinki: Finnish Academy of Science and Letters.
- Karsten, Rafael (1905), *The Origin of Worship. A Study in Primitive Religion*, Wasa: Unggren.
- Karsten, Rafael (1923a), *Naturfolkens religion*. Helsingfors: Söderström.
- Karsten, Rafael (1923b), "Sosiologia", Leo Harmaja et al. (toim.), *Valtiotieteiden käsikirja. Kolmas osa*, Helsinki: Tietosanakirja, 464–468.
- Karsten, Rafael (1928), *Naturfolkens samhällsliv. En inledning till sociologien*, Helsingfors: Söderström & C:o.
- Karsten, Rafael (1935), *The Origins of Religion*, London: Kegan Paul.
- Landtman, Gunnar (1918), *Kulturens ursprungformer*, Helsingfors: Helsingin uusi kirjapaino o.y.
- Landtman, Gunnar (1938), *The Origin of the Inequality of the Social Classes*, London: Kegan Paul.
- Numelin, Ragnar (1918), *Studier i nordisk sociologi*, Helsingfors: Söderström.
- Numelin, Ragnar (1937), *The Wandering Spirit. A Study of Human Migration*, London: Macmillan and Co.
- Numelin, Ragnar (1943), *Vandringsfolk*, Helsingfors: Söderström & C:o.
- Westermarck, Edvard (1891a) [1889], "Selektionsteorin och dess betydelse för vetenskaperna om det fysiska, psykiska och sociala livet", *Album utgifvet af Nyländingar* 10, Helsingfors: Waseniuska Bokhandeln, 218–240.
- Westermarck, Edvard (1891b), *The History of Human Marriage*, London: Macmillan.
- Westermarck, Edvard (1894), *Anteckningar i samhällslära enligt Dr. Edv. Westermarcks föreläsningar*, Helsingfors: Akademiska Bokhandeln.
- Westermarck, E. (1908a), "Sociology as a University Study", *Inauguration of the Martin White Professorships of Sociology*, Murray, London, 24–32. Digitalt tillgänglig: <https://filosofia.fi/sv/arkisto/sociology-university-study>
- Westermarck, Edvard (1908b), *The Origin and Development of the Moral Ideas vol. II*, London: Macmillan.

- Westermarck, Edward (1921), *The History of Human Marriage* vol. 1, London: Macmillan.
- Westermarck, Edvard (1927), *Minnen ur mitt liv*, Helsingfors: Holger Schildts förlag.
- Westermarck, Edward (1936), "Methods in Social Anthropology", *The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland* 66, 223–248.
- Westermarck, Edward (1937), "Foreword", Ragnar Numelin, *The Wandering Spirit. A Study of Human Migration*, Lontoo: Macmillan, vii–viii.
- Westermarck, Edvard (1949), *Etisk relativism*, Helsingfors: Söderströms.
- Wikman, K. Rob. V. (1953), "Yrjö Hirn as an anthropologist and sociologist of art and literature", *Transactions of the Westermarck Society* 2, 1–8.

Litteratur

- Allardt, Erik (1997), *The History of Social Sciences in Finland 1828–1918*, Helsinki: Societas Scientiarum Fennica.
- Bowler, Peter (1983), *The Eclipse of Darwinism. Anti-Darwinian Evolution Theories in the Decades Around 1900*, Baltimore & London: JHU Press.
- Bowler, Peter (1988), *The Non-Darwinian Revolution. Reinterpreting a Historical Myth*, Baltimore & London: JHU Press.
- Burrow, John (1966), *Evolution and Society. A Study in Victorian Social Theory*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Carlson, Jöns & Erik Allardt (1989), "Koko maailmasta yhteen kylään: sosiaaliantropologit", Markku Löytönen (toim.), *Matka-arkku. Suomalaisia tutkimusmatkailijoita*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 348–378.
- Connell, Raewyn (1997), "Why is classical theory classical?", *American Journal of Sociology* 102(6), 1511–1557.
- Haapala, Arto (2002), "Yrjö Hirnin taidefilosofia ja estetiikka", Oiva Kuisma (toim.), *Suomalainen estetiikka 1900-luvulla*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hägman, Sofia (2016), *Hilma Granqvist – antropolog med hjärtat i Palestina*, Helsingfors: Svenska folkskolans vänner.
- Ihanus, Juhani (1990), *Kadonneet alkuperät. Edvard Westermarckin sosiopsykologinen ajattelu*, Helsinki: Suomen antropologinen seura.
- Kuper, Adam (1988), *The Reinvention of Primitive Society. Transformations of a Myth*, London: Routledge.
- Kuper, Adam (1997), "On human nature. Darwin and the anthropologists", T. Teich, R. Porter & B. Gustafsson (eds.), *Nature and Society in Historical Context*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Lagerspetz, Olli & Kirsti Suolinna (2017), "The sensitiveness of the holy. Westermarck and Durkheim on society and religion", Olli Lagerspetz et al. (eds.): *Evolution, Human Behaviour and Morality. The Legacy of Westermarck*. London: Routledge, 40–52.
- Lawrence, David (2010), *Gunnar Landtman in Papua: 1910 to 1912*, Canberra: The Australian National University Press.
- Lindberg, Christer (1995), "It Takes More than Fieldwork to Become a Culture Hero of Anthropology. The Story of Rafael Karsten", *Anthropos* 90, 525–531.

- Lindberg, Christer (2008), "Anthropology on the periphery. The early schools of Nordic anthropology", Henrika Kuklick (ed.), *New History of Anthropology*, Hoboken, New Jersey: Blackwell Publishing, 161–172.
- Manninen, Juha (1998), "Mihin aate- ja oppihistoriaa tarvitaan?", *Tieteessä tapahtuu* 16, <https://journal.fi/tt/article/view/58626>.
- Pietikäinen, Petteri (2017), "Älykkäästä suunnittelijasta sokeaan kelloseppään: Evoluutioajattelun historiaa 1600-luvun lopulta *Lajien syntyyn*", Mikko Myllykangas & Petteri Pietikäinen (toim.), *Ajatusten lähteillä. Aatteiden ja oppien historiaa*, Helsinki: Gaudeamus, 261–294.
- Pipatti, Otto (2019), *Morality Made Visible. Edward Westermarck's Moral and Social Theory*, London: Routledge.
- Rahkonen, Keijo (1995), "Teorian vastaanotosta suomalaisessa sosiologiassa", Keijo Rahkonen (toim.), *Sosiologisen teorian uusimmat virtaukset*, Helsinki: Gaudeamus, 9–29.
- Rantavaara, Irma (1977), *Yrjö Hirn I. 1879–1910*, Helsinki: Otava.
- Salomaa, Ilona (2009), "1930-luvun asiantuntijuuden turhuus: westermarckilainen koulukunta ja suomalaisen uskontotieteen rooli ja merkitys Israel-Jacob Schurin tapauksessa", Simo Muir & Ilona Salomaa (toim.), *Hyljättiin outouden vuoksi. Israel-Jacob Schur ja suomalainen tiedeyhteisö*, Helsinki: Suomen itämainen seura, 77–139.
- Salomaa, Ilona (2011), *Valkoinen intiaani. Tutkimusmatkailija Rafael Karstenin elämä*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Sanderson, Stephen (2007), *Evolutionism and Its Critics. Deconstructing and Reconstructing and Evolutionary Interpretation of Human Society*, Boulder: Paradigm Publishers.
- Sarmaja, Heikki (2003), "Ihmislajin perheenmuodostuksen evoluutiopsykologinen perusta", *Yhteiskuntapolitiikka* 68(3), 223–243.
- Sarmaja, Heikki, "Landman ja alkukantainen tasa-arvo", opulicerat manuskript.
- Shankland, David (2014), "Westermarck, Anthropology and the Royal Anthropological Institute", David Shankland (ed.), *Westermarck*, Occasional Paper No. 44 of the Royal Anthropological Institute, Herefordshire: Sean Kingston Publishing, 19–27.
- Stocking, George (1982), "Lamarckism in American social sciences: 1890–1915", *Race, Culture, and Evolution. Essays in the History of Anthropology*, Chicago: University of Chicago Press, 234–269.
- Stocking, George (1987), *Victorian Anthropology*, New York: The Free Press.
- Stocking, George (1995), *After Tylor. British Social Anthropology 1888–1951*, Madison: University of Wisconsin Press.
- Stroup, Timothy (1984), "Edward Westermarck. A Reappraisal", *Man* 19(4), 575–592.
- Suolinnä, Kirsti (2000a), "Edward Westermarck's fieldwork and field expeditions in Morocco", Kirsti Suolinnä, Catherine af Hällström & Tommy Lahtinen (eds.), *Portraying Morocco. Edward Westermarck's Fieldwork and Photographs 1898–1913*, Åbo: Åbo Akademi University Press, 7–26.
- Suolinnä, Kirsti (2000b), "Hilma Granqvist. A Scholar of the Westermarck school in its Decline", *Acta Sociologica* 43, 317–323.
- Therborn, Göran (2000), "At the birth of second century sociology. Times of reflexivity, spaces of identity, and nodes of knowledge", *British Journal of Sociology* 51(1), 37–57.